

COMPENITIO

ILLÉS MÁRIA

A Fisher ráta és a beruházások gazdaságossági rangsora

KOVÁCS KÁRMEN

A vebleni hivalkodó fogyasztás elméletének továbbfejlődése
és újszerű megnyilvánulásai

SZABÓ ANDREA

A nominális árfolyam és a monetáris makrogazdasági
fundamentumok közötti
hosszú távú egyensúlyi kapcsolat tesztelése

FLASKÁR ANETT

A franchise mint irányítási forma szerepe a gazdaságban

LIPTÁK KATALIN

Az Észak-magyarországi régió
munkaerő-piaci folyamatainak vizsgálata

Szerkesztőbizottság:

Augusztinovics Mária, Bélyácz Iván, Bródy András,
Czeplédi Pál, Erdey László, Farkas Beáta, Gáll József, Hámori Balázs, Julius Horváth,
Kapás Judit (főszerkesztő), Láng Eszter, Makó Csaba,
Mihályi Péter, Muraközy László, Oblath Gábor, Palánkai Tibor, Pete Péter,
Polónyi István, Rácz Margit, Szabó Katalin,
Szalavetz Andrea, Szanyi Miklós, Török Ádám, Varga Attila

Szerkesztőség:

KAPÁS JUDIT
főszerkesztő

ZSUBORI ERVIN
olvasószerkesztő

CZEGLÉDI PÁL
szerkesztőségi munkatárs

Felelős kiadó:

PETŐ KÁROLY
dékán

Kiadja a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kara
4032 Debrecen, Böszörményi út 138. • E-mail: competitio@econ.unideb.hu
Web: <http://www.econ.unideb.hu>
Borítóterv: Láng Eszter • Nyomdai előkészítés: Gyarmati Imre
Készült a CenterPrint Kft. nyomdaüzemében.
Felelős vezető: Szabó Sándor

HU ISSN 1588-9645

Bényei Zsuzsanna

Állami szerepvállalás és intézmények Közép- és Kelet-Európában

(Benczes István (szerk.): *Deficit and Debt in Transition, The Political Economy of Public Finances in Central and Eastern Europe*. CEU Press, Budapest, 2014, 242 oldal, 45 euró)

Közép- és Kelet-Európa sajátos fejlődési pályát írt le az utóbbi évtizedekben. A rendszerváltás után a régió országainak kettős nyomással kellett szembenézniük. Jelen volt a növekvő igény a piacgazdaság intézményeinek átvételére, de érzékelhető volt a szocialista rendszer öröksége is. Mivel ezen országoknak szinte a teljes intézményrendszere átalakult, érdekes terepül szolgálhatnak az intézményi közgazdaságtan kutatói számára.

A Benczes István által szerkesztett kötet a költségvetési politika szempontjából vizsgálja az országcsoport teljesítményét. Számos tanulmány, kutatás született már a költségvetési hiány és az államadósság politikai gazdaságtanáról, ám eddig kevesen vizsgálták a közép- és kelet-európai országok jellemzőit. A kötet szerzői elsősorban tíz országra vonatkoztatva (Bulgária, Csehország, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Szlovénia) tekintették át különböző elméletek következtetéseit. A fő kérdés az volt, vajon szükséges-e új modelleket kidolgozni ezen országok fejlődési folyamataira, vagy a nyugati országokban helytálló politikai gazdaságtani modellek itt is helyesnek bizonyulnak. Ezt a vizsgálatot az új intézményi közgazdaságtan eszköztárával végzik. Ahogy Benczes a bevezetőben leszögezi, mára már nem az a kérdés, hogy az intézmények számítanak-e, hanem az, melyik intézmény és hogyan (2. o.).

Szerkezetileg a tanulmánykötet két fő részre bontható. Az első részt négy, országok közötti összehasonlítás alkotja, míg a második öt esettanulmányból áll, konkrét országra vagy kisebb csoportokra vonatkozóan. Minden tanulmány elején rövid ismertetést találhatunk a vizsgált politikai gazdaságtani elméletéről, így azok számára is érthetővé válik az elemzés relevanciája, akik kevésbé jártasak ebben az irodalomban.

A nyitó tanulmányban Oliver Treidler¹ a gazdasági szabadság és az államadósság kapcsolatát vizsgálja a közép- és kelet-európai országok tekintetében. A szerző a gazdasági növekedés, a gazdasági szabadság és a költségvetési politika kapcsolatát a következőkben

Bényei Zsuzsanna egyetemi tanársegéd a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karán. E-mail: benyei.zsuzsanna@econ.unideb.hu

¹ Oliver Treidler PhD-hallgató a Würzburgi Egyetem Közgazdaságtan Tanszékén.

határozza meg: a válság miatt megnövekvő kiadások okán több országban is egyre inkább prioritásként tekintenek a költségvetési politikára, és az esetleges gazdaságpolitikai döntések (például adópolitika, szociálispolitika) befolyásolhatják a gazdasági szabadság szintjét. A téma eddigi kutatásai alapján negatív kapcsolatot tételezhetünk fel a gazdasági szabadság és az államadósság nagysága között. A szerző – miután definiálta a témához tartozó alapfogalmakat – megállapítja: a közép- és kelet-európai országok jellemzően magas gazdasági szabadság indexszel rendelkeznek, bár közös bennük, hogy az index „kormányzati kiadások” része meglehetősen alacsony a nyugati országokéhoz viszonyítva. A gazdasági szabadság indexet 1995 és 2012 között vizsgálva Treidler kimutatta, hogy több ország is jelentős fejlődésen ment keresztül ezen időszak alatt (bár 2006-tól stagnálás figyelhető meg). Fő kérdése az volt, vajon ez a javulás visszatükröződik-e ezen országok adósságállományának és versenyképességének alakulásában. Az államadósság tekintetében arra jutott, hogy a régióban – Magyarország kivételével – sikerült viszonylag alacsony szinten tartani az államadósságot, bár a gazdasági szabadság index javulásával nem mutatható ki egyértelmű kapcsolat. A térség államai komolyan lemaradtak a nyugati országokhoz képest a versenyképesség² tekintetében, bár utóbbi alakulását nehéz interpretálni, főleg együtt a régióét, hiszen vannak országok, melyek jobban teljesítettek (például Észtország, Szlovénia, Szlovákia) és vannak melyek rosszabbul (köztük Magyarország és Lengyelország). Összességében Treidler megállapítja, hogy a gazdasági szabadság szintjének nagymértékű emelkedése tükröződik az adósságállomány csökkenésében, ám a válság hatására az államadósság újra növekvő tendenciát mutat, amire fontos figyelniük a döntéshozóknak. Bár Miller és Foster (2012:52) megállapítása szerint egy magasabb gazdasági szabadság szint felett egy magasabb államadósság is fenntartható, nagy figyelmet kell fordítani a költségvetési politikára. Kiemelten fontosnak tekinti a szerző, hogy a gazdaságpolitika kialakításakor ne korlátozzák a gazdasági szabadság szintjét.

Szabó Zsolt³ a kapitalizmus változatait vizsgálja Közép- és Kelet-Európában, arra a kérdésre keresve a választ, hogy az elmélettel le lehet-e írni az adott országok fiskális politikájának főbb jellemzőit. A tanulmány elején Hal és Soskice (2001) munkássága alapján megismerhetjük a kapitalizmus két fő formáját, a liberális (LME) és a koordinált (CME) piacgazdaságot, s ezek legtipikusabb országait. A szerző részletesen összefoglalja az elméletet, továbbá azt, miként jellemezhetjük a két típust az eredeti elmélet alapján, mindezt kiegészítve az azóta született tanulmányok eredményeivel. Szabó egy új elemet emel be a modellbe: a költségvetési politika alakulását. Véleménye szerint ezt három aspektus alapján kapcsolhatjuk az eredeti modellhez: a választási rendszer, a jóléti rendszer és az iparági kapcsolatok területéről. A liberális piacgazdaságokban általában többségi szavazási rendszer van, míg a koordinált piacgazdaságokban arányos képviselői alapú. Emiatt a CME típusú kapitalizmus többpártrendszerhez és koalíciós kormányzáshoz vezet, ami nagyobb állami szerepvállalást és magasabb kiadásokat von maga után. A CME országokban a munkavállalók vállalat- és iparág-specifikus tudással rendelkeznek, amelyen később sokkal nehezebb változtatni. Ennek megfelelően az oktatási rendszer, a kiterjedt munkapiaci programok és a széles egészségügyi szolgáltatások köre magas állami kiadásokat igényel. Az iparági kapcsolatok a szakszervezetek erősségén keresztül fejtik ki hatásukat a költségvetési

² A versenyképesség mérése a Világgazdasági Fórum Globális Versenyképességi Indexét (GCI) és egy úgynevezett Lisszaboni Stratégia indexet használt.

³ Szabó Zsolt, PhD; elemző főmunkatárs a Magyar Fejlesztési Banknál.

politikára. Az LME országokban a szakszervezetek általában nem centralizáltak, hanem szétszórtan jelentkeznek, nincs olyan nagy alkuerejük, ezért kevésbé befolyásolják a bérek alakulását. Emiatt nincsenek automatikus fiskális politikai eszközök, amelyek stabilizálnák a gazdaságot, így gyakoribb a diszkrecionális eszközök alkalmazása.

Az irodalomban nincs egyértelmű álláspont arra vonatkozóan, hogy a közép- és kelet-európai országokat a kapitalizmus mely formájába sorolhatjuk. Szabó azt az elméletet követi, miszerint ezen országok nem alkotnak koherens egészet, hanem különböző jellemezőik miatt különböző formákba sorolhatók. A CME körbe tartozik például Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia, míg az LME csoportba Észtország, Lettország és Litvánia. Mivel a régióra vonatkozóan a költségvetési kiadások és a kapitalizmus formáinak vizsgálata még feltérképezetlen terep, a szerző a nyugati országok elemzéseit veszi alapul, öt vizsgálандó tényezőt emelve ki: az államháztartás kiadásai; az állam bevételei; a kiadások ciklikussága; a globalizáció hatása az államra; konvergencia az LME és CME országok között⁴. Empirikus vizsgálatában Szabó a fenti szempontok szerint négy csoportot elemzett: nyugati CME, illetve LME; közép- és kelet-európai CME, illetve LME. Fő kérdése az, hogy a kapitalizmus formáinak mely jellemzői mutathatók ki a térség országainak fejlődésében. Mint megállapítja, a közkiadások GDP-hez viszonyított aránya és a kiadások szerkezete egyaránt az azonos típusba tartozó nyugati országokénak felel meg. Emellett elmondható, hogy a globalizáció hatására csökken az állami szerepvállalás mértéke. Arra azonban a szerző nem talált egyértelmű eredményt, jelen van-e az EU országaiiban a két csoport közötti konvergencia. Ugyanakkor a tanulmány következtetéseit feltételesen kell kezelnünk, mert az elemzés – az adatok hiánya és a gazdasági válság kitörése miatt – csupán nagyon rövid időt, mindössze 12 évet (1995–2007) ölel fel. A leglényegesebb kérdésre a válasz azonban így is igazoltnak tekinthető: nincs szükség új közép- és kelet-európai kapitalista modellre, a nyugati országokra kidolgozott elemzési keret megfelelően alkalmazható erre a régióra is.

A tanulmánykötet második részében már konkrét országokra vonatkozó esettanulmányokat találhatunk. Kozenkow Judit⁵ intézményi szempontból közelíti meg a költségvetési politika alakulását, kiemelten vizsgálva Lengyelország helyzetét. Miután részletesen bemutatja az új intézményi közgazdaságtan elméletét, három mutatócsoportot különböztet meg, amelyek hatással vannak egy ország gazdasági fejlettségére: politikai intézmények (rule of law, választási rendszer); gazdasági intézmények (tulajdonjogok védelme, fiskális és monetáris szabályok); informális intézmények (normák, értékek, kultúra). Kozenkow ezen mutatók alakulását vizsgálja. Lengyelország kiválasztását nála az motiválta, hogy 1992-től 2010-ig folyamatosan nőtt a GDP, miközben az államadósság nem lépte túl a 60 százalékos küszöböt. A fent említett mutatók közül elsősorban az informális intézményekre helyezte a hangsúlyt, mivel a többire vonatkozóan már számos tanulmány megállapította a pozitív kapcsolatot a gazdasági fejlődéssel. Az informális intézmények mérésére *Tabellini* (2005) mutatóit használja: a bizalom szintje (melynek megléte fontos a tranzakciós költségek csökkentése szempontjából); öntudatosság (mennyire tartják magukat képesnek a szereplők önmagukban sikereket elérni); tisztelet és engedelmesség. A negyedik indikátor kivételével pozitív kapcsolatot feltételezhetünk a gazdasági növekedésre vonatkozóan.

⁴ A költségvetési politika konvergenciájára az Európai Unió mint szupranacionális szerv betartandó szabályai miatt lehet számítani.

⁵ Kozenkow Judit, PhD; a Johns Hopkins Egyetem, Paul Nitze School of Advanced International Studies, Washington vendégkutatója.

Vizsgálatához a szerző a European Values Study három felmérésének (1990, 1999, 2008) eredményeit használja, és az így kapott intézményi mutatókat veti össze a GDP növekedésével. Ez a vizsgálati módszer több kérdést is felvet. Egyrészt az intézményi változók időben stabilak, változtatásuk évtizedeket vehet igénybe. Ez látszik a vizsgált adatokon is, az első felméréshez képest nem sokat változtak az értékek. A szerző megállapítja: Lengyelországban alacsony a bizalom és az engedelmesség szintje, de magas a tisztelet és az öntudatosság. Mivel az alacsony bizalmi szint egy bizonyos fokig helyettesíthető a megfelelő formális intézményekkel, Kozenkow úgy találja, hogy valóban látható a pozitív összefüggés a mutatók között, főleg a tisztelet és az öntudatosság magas szintje okán. Ezzel kapcsolatban felmerülhet a kérdés, mi alapján emelte ki az utóbbi két mutatót, illetve a kapcsolat jellege sem tisztázott. Talán a szerző emiatt is próbált újabb indikátorokat beemelni vizsgálatában. Az EVS felméréseit felhasználva megállapítja, hogy Lengyelországban erős a szabálykövetés, alacsony az érdeklődés a politika iránt, továbbá a lakosság az individualizmus és a verseny híve. A politika iránti érdektelenségre Kozenkow egy érdekes lehetséges okot jelöl meg: 1989-ben a körtárgyalások résztvevői megfelelően képviselték a lakosság igényeit, így a gazdaság alapjainak (formális intézmények) megteremtése széleskörű konszenzuson alapult, s a lakosság is úgy érezte, megfelelően reprezentálták érdekeit. Mivel a vizsgálat ideje alatt a formális (gazdasági és politikai) intézmények gyenge kapcsolatot mutattak a gazdasági növekedéssel, a lengyel gazdasági fejlődés alapját szerinte a társadalom által képviselt értékek adják: magas tisztelet, szabálykövetés, öntudatosság, individualizmus előtérbe helyezése.

Míg Kozenkow elhanyagolhatónak tekinti vizsgálatában a bizalom szerepét, Györffy Dóra⁶ éppen ennek fontosságára hívja fel a figyelmet a posztoszocialista országokban. Mint kiemeli, ezen országokra a mutató alacsony szintje jellemző, hiszen a szocialista rendszer is a bizalom teljes hiányára épült. A rendszerváltás időszaka – az érzékelt korrupció, az igazságtalan privatizáció és növekvő egyenlőtlenségek miatt – tovább rontott ezen az örökségen. A kormányzati döntések szempontjából kritikus lehet ennek kezelése, ugyanis ahhoz, hogy hosszútávon érvényesülő gazdasági reformokat hajtsanak végre, nagyfokú bizalom szükséges a lakosság részéről. Györffy is kiemeli, hogy a bizalom szintjét bizonyos mértékig lehet pótolni a megfelelő írott és íratlan szabályokkal, ám ezek betartatásának módjai közül is az önkéntes szabálylegitimálás a leghatékonyabb (ami szintén feltételez bizonyos fokú bizalmat).

Az Európai Unióhoz 2004 óta csatlakozott posztoszocialista országok a közösség fiskális előírásainak betartása miatt erős nyomással szembesülnek. Így a kérdés az, miként hajthatnának végre fiskális konszolidációt, ha a bizalom alacsony szintje miatt sikertelenül próbálkoznak hosszú távú reformokkal. A szerző Szlovákia példáját emeli ki, ahol a bizalom alacsony szintje mellett is sikerült átfogó gazdasági reformot végrehajtani. Györffy úgy véli, a fiskális konszolidáció két módja, a költségcsökkentés, illetve a bevételnövelés közül csak az előbbi vezethet hosszú távon sikerre, így az országoknak ezzel kell próbálkozniuk. Ám miben más Szlovákia? Milyen tényezők járultak hozzá a reformok sikereihez? Györffy részletesen bemutatja az ország politikai és gazdasági helyzetét a rendszerváltást követően, külön hangsúlyt fektetve Vladimír Mečiar bukására és Mikuláš Dzurinda gazdaságpolitikájára. Szlovákiában a rendszerváltás után sokáig magas volt az új rendszerrel elégedetlenek aránya, de a 2000-es évek végére ezt sikerült csökkenteni. Nem csak a társadalom szempontjából,

⁶ Györffy Dóra, PhD; a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi kar egyetemi docense.

de gazdaságilag is nagyon sikeres reformot hajtottak végre: a GDP-arányos deficitet 3 százalék alatt tudták tartani; lecsökkentették az államadósság mértékét 50,3 százalékról 30,5 százalékra; 2005-ben a Világbank „top reformer” megnevezéssel illette az országot; továbbá az első között sikerült kilábalniuk a válságból.

Szlovákia példájából Györffy a következő fontos elemeket emeli ki: az EU szerepe (a fiskális szabályok általi nyomás, valamint még korábban a kirekesztéstől való félelem); a válság szerepe; a vezető személye; adminisztratív kapacitás; megfelelő időzítés. Ezen tényezők mind hozzájárultak ahhoz, hogy a szlovák gazdaság talpra álljon és a reformok hatására ígéretes növekedést mutasson.

Recenziómban csupán néhány érdekes témát emeltem ki a tanulmánykötetből, ám abban számos továbbit is találhatunk – többek között a politikai üzleti ciklusokról, a makroökonómiai populizmusról a balti államokban, vagy Horvátország európaizációjáról. A könyv hasznos olvasmány lehet a költségvetési politikák elméletei iránt érdeklődők számára. Nagy erőssége, hogy a témában kevésbé jártas olvasó is magabiztosan forgathatja, hiszen minden tanulmány bemutatja az általa vizsgált elméletet. Ugyanakkor a beavatott olvasók is nyugodt szívvel vehetik kézbe, mivel a tanulmányokban új kutatási területeket, érdekes felvetéseket és eredményeket találhatunk. A kötet választott területén hiánypótlónak számít, hiszen az államháztartástan politikai gazdaságtanát mutatja be intézményi szemszögből, olyan országokban, ahol eddig kevés ilyen jellegű kutatás zajlott.

Hivatkozások

- Hal, P. A. – Soskice, D. (2001): *Introduction*. In: Hall, D. A. – Soskice, D. (eds.) (2001): *Variety of Capitalism: The Institutional Foundation of Comparative Advantage*. Oxford University Press, New York:1–68.
- Miller, T. – Foster, J. (2012): *Public debt, economic freedom, and growth*. In: Miller, T. – Holmes, K. – Feulner, E. (eds.) (2012): *Index of Economic Freedom*. The Heritage Foundation, Washington:45–56.
- Tabellini, G. (2005): *Culture and Institutions: Economic development in the regions of Europe*. CESifo Working Paper No. 1492; CESifo, München.